

Prof. dr hab. Grzegorz Gabrys
Katedra Zoologii
tel.: +48 68 3287318
e-mail: g.gabrys@wnb.uz.zgora.pl

Zielona Góra, 12 grudnia 2017

Ocena
rozprawy doktorskiej Pani mgr Katarzyny Nieszporek
nt. „Działania prośrodowiskowe elementem zrównoważonego rozwoju
na poziomie lokalnym”

Najlepszym wprowadzeniem do niniejszej recenzji jest motto zawarte przez Autorkę, które stanowią słowa wybitnego męża stanu, ekologa i humanisty Ala Gore’a: *„Ludzie, którym zależy na sprawach środowiska muszą zdobyć możliwość politycznego działania, aby móc żądać i pomagać we wprowadzaniu skutecznych środków zaradczych w przypadku problemów ekologicznych w miejscach ich zamieszkania”.*

Właściwie cała oceniana rozprawa jest rozwinięciem tej głębokiej myśli. Trudno wyobrazić sobie dzisiaj jakiegokolwiek działania prośrodowiskowe, bez udziału ruchów obywatelskich, kształtowanych przez lokalne społeczności. System zarządzania centralnego w ochronie przyrody i środowiska nie sprawdził się a ewentualny powrót do tego rozwiązania to potężny krok wstecz, mogący skutkować nieprzewidywalnymi stratami środowiskowymi. Stąd, w czasie, kiedy została sformułowana, a następnie okrzepła idea zrównoważonego rozwoju, a przemiany ustrojowe zaczęły sprzyjać działaniom prośrodowiskowym, władze gminne w Polsce postanowiły zintensyfikować szeroko pojęte działania na rzecz poprawy stanu środowiska przyrodniczego. Dokonały tego na poziomie lokalnym, poprzez łączenie się we wspólnoty. Proces ten rozpoczął się w 1991 roku a powstałe struktury różnie określano;

najczęściej, jako związek gmin lub związek międzygminny. Obejmowały one różne formy współpracy, między innymi gospodarkę wodno-ściekową, gospodarkę odpadami komunalnymi, problemy efektywności energetycznej, ochronę przyrody, edukację ekologiczną, rozwój odnawialnych źródeł energii, ochronę przeciwpowodziową czy ochronę powietrza. Proces ten przebiegał z różnym nasileniem i w zależności od panujących w danym momencie uwarunkowań prawnych i ekonomicznych, doprowadził w 2016 roku do powstania łącznie 313 takich wspólnot. Jak wskazują liczne opracowania, między innymi oceniana rozprawa doktorska, działania takie okazały się ze wszech miar korzystne w ujęciu ekologicznym, ekonomicznym i – co nie jest bez znaczenia – społecznym.

Zatem z dużą satysfakcją przyjąłem rozprawę doktorską Pani mgr Katarzyny Nieszporek, w której Autorka w sposób przemyślany i konsekwentny podsumowuje efekty działania reprezentatywnych związków gmin w Polsce, wprowadzając szerokie tło historyczne i opierając się na bogatej literaturze przedmiotu. Przedstawiona do oceny praca wychodzi naprzeciw potrzebom unaocznienia ogromnych korzyści, jakie wynikają z podejmowania działań integracyjnych w celu poprawy jakości życia i zachowania wysokich walorów zamieszkiwanego przez społeczności lokalne obszaru. Właśnie tego typu, kompleksowe opracowania, stanowią najwartościowszy ładunek wiedzy i są punktem odniesienia do dalszych badań interdyscyplinarnych.

Opiniowana praca w sposób właściwy stawia kolejność oraz proporcje ujętych w niej zagadnień, spełniając tym samym wymogi stawiane biologicznym pracom naukowym.

Recenzowana rozprawa obejmuje 103 numerowane strony, stronę tytułową, podziękowania (1 strona), motto (1), abstrakt (2), abstract (2), spis treści (2) oraz załączniki (32 strony); łącznie 144 strony tekstu. Zawiera 10 tabel, 14 rycin i 8 załączników. Wszystkie tabele, ryciny i załączniki są numerowane, ponadto dla każdego z elementów załączony jest osobny, szczegółowy spis. Piśmiennictwo obejmuje 216 numerowanych pozycji.

Praca napisana jest w klasycznym układzie i zawiera następujące rozdziały (części): Tytuł, Podziękowania, Motto, Streszczenie w j. polskim (Abstrakt) i angielskim (Abstract), Słowa kluczowe, Spis treści, Wstęp, Cele badań, Materiał i metody, Analizę danych, Wyniki, Dyskusję wyników, Wnioski i rekomendacje, Bibliografię, Spis rycin, Spis tabel oraz Załączniki. Tabele i ryciny zostały wkomponowane w tekst. Układ pracy jest przemyślany, logiczny i spójny. Część edytorska oraz graficzna wykonane są starannie i nie budzą zastrzeżeń.

Tytuł sformułowany jest poprawnie i oddaje w pełni zawartość pracy.

Abstrakt (i odpowiadający mu angielski **Abstract**) oraz **Słowa kluczowe** (**Key words**) dobrze wprowadzają w tematykę pracy pozwalając na orientację w zakresie przeprowadzonych badań.

Spis treści został potraktowany przez Autorkę szczegółowo, sporządzony w systemie cyfrowym, pozwalającym na szybkie odnalezienie każdego z rozdziałów i podrozdziałów.

Wstęp stanowi bardzo wnikliwe tło historyczno-literaturowe. Autorka, opierając się na bogatym piśmiennictwie, omawia genezę koncepcji zrównoważonego rozwoju, odnosząc to zjawisko do działań lokalnych. Rozważa procesy współdziałań międzygminnych, poddając jednocześnie analizie najbardziej istotne problemy środowiskowe w kraju. Zwraca uwagę, że w Polsce ogniskują się one głównie na zagadnieniach gospodarki wodno-ściekowej, racjonalnej gospodarce odpadami komunalnymi i wykorzystaniu odnawialnych źródeł energii. Nie ogranicza się wyłącznie do problemów krajowych. Dokonuje obszernego przeglądu zjawiska tworzenia związków międzygminnych na wielu przykładach zaczerpniętych z praktyki krajów europejskich, np. hiszpańskich municypiów. Podkreśla też konieczność prowadzenia badań interdyscyplinarnych nad tym zjawiskiem, jako warunek *sine qua non*, uzyskania kompleksowych i wiarygodnych wyników, zarówno w sferze teoretycznej jak i aplikacyjnej. Z lektury tego rozdziału wynika też, że w tego typu opracowaniach niezbędne jest zastosowanie mieszanej metodologii badań z zachowaniem pełnej integracji metod jakościowych i ilościowych.

Cele pracy sformułowane są jasno, w oparciu o uznane wzorce literaturowe. Autorka zwięźle podaje cele szczegółowe: teoretyczne, poznawcze i praktyczne, podobnie opisuje problemy badawcze. Należy podkreślić, że bardzo dobrym zabiegiem zastosowanym w końcowej części tego rozdziału jest sformułowanie czterech hipotez szczegółowych w zestawieniu z celami szczegółowymi, weryfikowanymi za pomocą konkretnej hipotezy. Hipotezy te są następnie rozwijane i kolejno omawiane w wynikach, dyskusji a wreszcie sześciu wnioskach końcowych. Zabieg taki porządkuje pracę i sprawia, że czytelnikowi znacznie łatwiej jest śledzić kolejne etapy badań i prowadzonej dyskusji. Dla większej przejrzystości hipotezy i cele zebrane są w formie tabelarycznej (Tab. 2.1).

Material i metody oraz korespondująca z nimi **Analiza danych** zawarte zostały na 18. stronach i potraktowane przez Autorkę ze szczególną uwagą. Ponieważ Doktorantka postanowiła zweryfikować poszczególne hipotezy badawcze, niezbędne było zastosowanie

różnych narzędzi i metod badawczych, ponadto rozłożonych w czasie. Uwzględnione w rozprawie cztery etapy badań zebrane są w formie tabelarycznej (Tab. 3.1), co znacznie ułatwia ich percepcję. Cztery zastosowane metody i techniki badawcze to: analiza danych zastanych, obserwacja uczestnicząca, wywiady pogłębione oraz sondaż diagnostyczny. Szczególnie trudnym zadaniem było wyłonienie z 312 związków gmin reprezentatywnej próby do dalszych analiz, np. pogłębionego wywiadu indywidualnego. Dzięki zastosowaniu spójnych, zobiektywizowanych i mierzalnych metod a także wprowadzonym uogólnieniom, schematom i przede wszystkim – aparatu statystycznemu – Autorka wywiązała się z tego zadania bez zarzutu. Cennym elementem, stanowiącym **oryginalny wkład Doktorantki**, było zastosowanie kategoryzacji i kodyfikacji w odniesieniu do wywiadów pogłębionych (Załącznik 4).

Wyniki omówione są w sposób logiczny a ich rozwinięcie zgodne z sekwencją czterech hipotez badawczych postawionych w Materiale i Metodach. Zwraca uwagę niezwykle bogaty materiał ujęty w trakcie badań. Autorka przeanalizowała 312 statutów związków gmin i dokonała podziału działań prośrodowiskowych na 14 kategorii. Do dalszej, szczegółowej analizy, wyłoniła 161 statutów związków gmin, zawierających cztery podstawowe kategorie związane ze środowiskiem przyrodniczym, będące bazą do analiz przeprowadzonych w opiniowanej pracy. Są to: gospodarka odpadami, gospodarka wodno-ściekowa, ochrona powietrza (niska emisja) i edukacja środowiskowa (Załącznik 1). Część opisowa jest uzupełniona licznymi rycinami i tabelami, które ułatwiają śledzenie, często wielowątkowego, tekstu.

W tym miejscu chcę jednoznacznie stwierdzić, że przebadany i przeanalizowany materiał jest reprezentatywny i w pełni wystarczający do analizy statystycznej oraz formułowania wniosków i konkluzji.

Dyskusja przeprowadzona jest rzeczowo, z zachowaniem wcześniej wspomnianej sekwencji czterech hipotez. Ułatwia to śledzenie jej toku zwłaszcza, że praca zawiera wiele wątków. Autorka odnosi wyniki swoich badań do danych literaturowych. Nie unika odważnej polemiki oraz formułuje stanowcze konkluzje. Z krótkich podsumowań każdej z założonych wcześniej czterech hipotez wyłania się obraz niedoskonałości dotychczasowych opracowań a wręcz brak wcześniejszych, pełnych analiz funkcjonowania związków gmin w obszarze działań prośrodowiskowych. Dotyczy to nie tylko Polski.

Wnioski i rekomendacje, ujęte w sześciu punktach, dobrze oddają najważniejsze efekty osiągnięte w toku realizowania niniejszej pracy.

Bibliografia, zawierająca 216 pozycji, stanowi bardzo dobry i trafnie dobrany przegląd współczesnych badań nad szeroko pojętą ochroną środowiska na poziomie lokalnym. Wszystkie prace przytoczone w tekście znajdują się w Piśmiennictwie i *vice versa*.

Uwagi:

Pod względem edytorskim rozprawa została przygotowana niezwykle starannie, napisana dobrym językiem, poprawnym stylistycznie i przejrzystym. Niemniej nasuwa się szereg uwag, dotyczących drobnych błędów i uchybień, nieuniknionych w tak obszernych, interdyscyplinarnych opracowaniach.

1. Na stronie tytułowej nazwa „Alma Mater” jest niepełna. Powinna brzmieć: „Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie”.
2. Cytując w nawiasie termin w języku obcym, informację o tym jaki to język, stawiamy raczej przed niż po samym terminie np. zamiast (*case study*, ang.) powinno być (ang.: *case study*); dotyczy to wszystkich takich przypadków umieszczonych w tekście.
3. Termin „sustainable development” jest poprawny; należy w tekście poprawić wszystkie zapisy „sustainable developement” – jako niepoprawne (np. Abstract, str. 1).
4. Ponieważ Bibliografia, Spis rycin i Spis tabel objęte są numeracją stron powinny być włączone do Spisu treści.
5. Brakuje też Spisu załączników.
6. Należy unikać zapisu „lata 80-te”, zastępując go „lata 80.” (Wstęp, str. 2., akapit 2. i dalej).
7. We Wstępie, na str. 2., w drugim akapicie, Autorka trochę niekonsekwentnie przeprowadza wywód na temat definicji rozwoju zrównoważonego, stosując zamiennie pojęcia ekorozwój, rozwój zrównoważony i rozwój trwały. Nie wynika z niego jednoznacznie, czy „sustainable development” to rozwój zrównoważony czy trwały. Ten fragment wymaga przeredagowania.
8. Osobnego komentarza wymaga sposób cytowania niektórych prac w tekście. W przyszłości należy zastosować konsekwentnie jeden schemat, najlepiej zgodny z ogólnie przyjętymi zasadami; poniższe uwagi dotyczą całego opiniowanego tekstu:
 - a. przed nazwiskiem nie stawiamy inicjału imienia (np. str. 4.: „A. Pawłowski, 2007”;
 - b. nie dokonujemy niepotrzebnych powtórzeń, np. str. 4: „Kardos (Kardos, 2012)”, czy str. 11.: „Z najnowszych danych GUS (GUS, 2016b)”. Powinno być Kardos (2012), czy Z najnowszych danych GUS (2016b) etc.;

- c. w przypadku cytowania dwóch lub więcej prac tego samego autora w jednym wierszu, nazwisko wystarczy podać raz, np. Kozłowski (1997, 2002) a nie wielokrotnie: str. 5.: „... Kozłowski, 1997, Kozłowski, 2002...”;
 - d. w przypadku trzech autorów cytujemy w tekście tylko pierwszego, a więc Bel i in., 2013 a nie „Bel, Fageda i in., 2013” (str. 7 i dalej);
 - e. jeśli jakiś autor podaje informacje powołując się na inne źródło, to cytujemy tego autora, którego pracę mamy „w ręku”, a nie tego, na którego on się powołuje, np. (Raichvarg i in., 2015 za Potyrała i Tuszyńska, 2016b) a nie odwrotnie, jak jest to na stronie 73.; przy czym obie prace powinny być cytowane w Bibliografii, ale ta, której nie mieliśmy „w ręku” [Raichvarg i in.] – w kwadratowym nawiasie.
9. Termin „zeksplorowane” na str. 8. jest niefortunny. Można zamienić go np. na przeanalizowane, przebadane itd.
 10. Na str. 9. procentowy udział środków finansowych przeznaczonych na poszczególne działania wymaga szerszego omówienia lub komentarza. Istniejący zapis nie jest jednoznaczny i do końca zrozumiały.
 11. Na stronie 30. podana jest informacja o zastosowaniu badań testowych z użyciem skali postaw w/g Likerta; wprowadź Autorka powołuje się na źródło (Babbie, 2003), jednak czytelnik oczekiwałby choćby krótkiego komentarza odnośnie tej skali.
 12. Na stronie 63. niezrozumiałe jest zdanie: „Według Biegańskiej i Ciuły ... wielkie systemy produkcyjne, w których woda zamienia się w ścieki, inne składniki zostają przetworzone na odpady, a energia przekształcana jest w energię elektryczną i ciepłą wspomagającą rozwój przestrzeni użytkowanej i eksploatowanej przez społeczności lokalne.”.

„Literówki” i błędy stylistyczne:

- Abstrakt, str. 2., 3. wiersz od góry, jest: „specjalizującymi”, powinno być: specjalizujących;
- Abstrakt, str. 2., 7. wiersz od dołu, jest: „wodno-ściekową”, powinno być: wodno-ściekowa;
- Str. 18, 1. wiersz od dołu zamiast „dla” powinno być do;
- Str. 28, 1. wiersz od dołu, jest „reprezentacyjnej”, powinno być reprezentatywnej;
- Na str. 67., na początku 8. wiersza od góry brakuje słowa „w ciągu”;
- Na str. 73., ostatnie słowo w pierwszym wierszu „miało” powinno być usunięte;
- Na str. 76., w 14. wierszu od dołu, zamiast „W przeprowadzonych badaniach wynika”, powinno być: Z przeprowadzonych badań wynika;
- W Bibliografii na str. 88. w pracy Kłyś, M. (2012) niepotrzebna jest spacja w słowie sex;
- W załączniku 8. (pkt. 7. kwestionariusza) skrót od tysięcy powinien brzmieć tys. a nie „tys”.

KONKLUZJA

Do najważniejszych dokonań Autorki zaliczam:

1. podsumowanie i nakreślenie tła historycznego problemów związanych z działaniami prośrodowiskowymi na poziomie społeczności lokalnych;
2. kreatywną analizę dostępnych danych odnośnie związków gmin i podejmowanych oraz realizowanych przez nie zadań w zakresie szeroko pojętej ochrony przyrody i środowiska;
3. wykazanie za pomocą metod naukowych korzyści płynących z tworzenia związków gmin i wszelkich form współpracy w obrębie i pomiędzy nimi;
4. skuteczne zastosowanie podejścia interdyscyplinarnego w rozwiązywaniu problemów na styku badań przyrodniczych i społecznych;
5. umiejętne połączenie zagadnień teoretycznych i aplikacyjnych, podsumowane w formie wniosków, wskazówek i rekomendacji – do wykorzystania w praktyce pracy administracyjnej.

Będę z niecierpliwością oczekiwał na opublikowanie przez Autorkę wyników, aby swobodnie korzystać z przedstawionych w opiniowanej rozprawie materiałów, np. w trakcie wykładów z ekologii, ochrony przyrody czy dyscyplin pokrewnych.

Fakt, że Doktorantka potrafiła zaplanować badania, dobrać właściwą metodykę, poprawnie zaprezentować wyniki i dokonać konstruktywnej dyskusji stanowi o Jej dojrzałości naukowej i umiejętności samodzielnego rozwiązywania problemów. Przedstawione przez Autorkę wyniki badań istotnie przyczyniają się do poszerzenia wiedzy z zakresu prośrodowiskowych działań na poziomie lokalnym, z uwzględnieniem najnowszych osiągnięć z zakresu biologii, ekologii i sozologii. Wysoki poziom pracy pozwala sądzić, że zostanie ona w całości lub częściach tematycznych opublikowana w renomowanych czasopismach naukowych lub w formie monografii.

Wniosek końcowy

Przedstawione w recenzji uwagi mają wyłącznie charakter porządkujący i nie podważają wartości merytorycznej rozprawy doktorskiej Pani mgr Katarzyny Nieszporek, którą oceniam bardzo wysoko. Pracochłonne i wieloaspektowe badania są niezwykle wartościowe nie tylko dla nauki polskiej, ale również w wymiarze międzynarodowym. Ponadto, wiedza powstała w wyniku przeprowadzonych badań ma charakter nie tylko poznawczy, ale i aplikacyjny. Może przyczynić się do lepszego poznania mechanizmów rządzących ochroną przyrody i środowiska naturalnego z uwzględnieniem działań administracyjnych na poziomie lokalnym, szczególnie w obrębie związków międzygminnych.

Stwierdzam, że oceniana praca spełnia warunki stawiane rozprawom doktorskim określonym w Ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65/2003 poz. 595), czyli stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Doktorantki w określonych dyscyplinach naukowych oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. W związku z tym, wnioskuję do Rady Wydziału Geograficzno-Biologicznego Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie o dopuszczenie Pani mgr Katarzyny Nieszporek do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Grzegorz Gabryś